

LECT. UNIV. DR. ALINA-MONICA AXENTE

Facultatea de Drept a Universității „Titu Maiorescu” din București

CURS DE DREPT PRIVAT ROMAN

Ediția a 2-a, revăzută și adăugită

CUPRINS

CARTEA I. INTRODUCERE ÎN STUDIUL DREPTULUI PRIVAT ROMAN	1
INTRODUCERE	3
<i>Secțiunea 1. Epoca prestatală</i>	4
<i>Secțiunea a 2-a. Regalitatea</i>	5
<i>Secțiunea a 3-a. Republica</i>	7
<i>Secțiunea a 4-a. Imperiul</i>	13
§1. Principatul	13
§2. Dominatul	14
CAPITOLUL I. IZVOARELE DREPTULUI ROMAN	15
<i>Secțiunea 1. Obiceiul</i>	15
<i>Secțiunea a 2-a. Legea</i>	17
§1. Despre legi	17
1.1. Noțiune	17
1.2. Procedura de adoptare a legilor	17
1.3. Structura legii	19
<i>Secțiunea a 3-a. Legea celor XII Table</i>	22
<i>Secțiunea a 4-a. Edictele magistraților</i>	25
§1. Despre edicte în general	25
§2. Edictele pretorilor	26
<i>Secțiunea a 5-a. Jurisprudența</i>	29
§1. Generalități	29
§2. Jurisprudența sacrală	31
§3. Jurisprudența laică	33
§4. Jurisprudența în epoca clasică	36
4.1. Caracterul științific al jurisprudenței clasice	36
4.2. Școlile de drept	37
4.3. Apogeul jurisprudenței clasice	38
§5. Decăderea jurisprudenței în epoca postclasică. <i>Ius publice respondendi</i> și <i>Legea citațiunilor</i>	41
<i>Secțiunea a 6-a. Senatusconsultele (Hotărârile senatului)</i>	42
<i>Secțiunea a 7-a. Constituțiunile imperiale</i>	44
7.1. <i>Mandata</i>	45
7.2. <i>Decreta</i>	45
7.3. <i>Rescripta</i>	45

7.4. Edicta _____	46
Secțiunea a 8-a. Opera legislativă a Împăratului Justinian _____	47
§1. Codul _____	47
§2. Institutiones _____	49
§3. Novelele _____	49
§4. Digestele _____	49
CAPITOLUL AL II-LEA. PROCEDURA CIVILĂ ROMANĂ _____	53
Secțiunea 1. Considerații generale _____	53
Secțiunea a 2-a. Procedura legisacțiunilor _____	55
§1. Noțiune și caracteristici _____	55
§2. Derularea procesului _____	57
2.1. Citarea pârâtului în procedura legisacțiunilor (etapă premergătoare procesului) _____	57
2.1.1. <i>In ius vocatio</i> _____	57
2.1.2. <i>Vadimonium</i> extrajudiciar _____	59
2.1.3. <i>Condictio</i> _____	60
2.2. Faza <i>in iure</i> (în fața magistratului) – prima fază a procesului _____	60
2.2.1. Activitatea părților _____	60
2.2.2. Despre magistrați și activitatea lor _____	63
2.2.3. <i>Litis contestatio</i> – hotăr între faza <i>in iure</i> și faza <i>in iudicio</i> _____	70
2.3. Faza <i>in iudicio</i> (în fața judecătorului) – a doua fază a procesului _____	71
2.3.1. Desfășurarea procesului _____	71
2.3.2. Despre judecători _____	72
§3. Legisacțiunile _____	75
3.1. Legisacțiunile de judecată _____	75
3.1.1. <i>Sacramentum</i> _____	75
3.1.2. <i>Iudicis arbitrive postulatio</i> _____	80
3.1.3. <i>Condictio</i> _____	81
3.2. Legisacțiunile de executare _____	83
3.2.1. <i>Manus iniectio</i> _____	83
3.2.2. <i>Pignoris capio</i> _____	85
Secțiunea a 3-a. Procedura formulară _____	86
§1. Aspecte introductive _____	86
§2. Despre formulă _____	88
2.1. Noțiune _____	88
2.2. Structura formulei _____	89
2.2.1. Părțile principale _____	89
2.2.2. Părțile accesorii ale formulei _____	93

§3. Desfășurarea procesului	98
3.1. Fazele procesului (<i>in iure și in iudicio</i>)	98
3.2. <i>Litis contestatio</i> și efectele sale	99
3.3. Reprezentarea în justiție	102
§4. Despre acțiuni	104
4.1. Concept	104
4.2. Tipuri de acțiuni	105
4.2.1. Acțiuni in rem și acțiuni in personam	105
4.2.2. Acțiuni civile și acțiuni pretoriene (honorarii)	107
4.2.3. Acțiuni directe și acțiuni utile	110
4.2.4. Acțiuni penale și acțiuni persecutorii	110
4.2.5. Acțiuni populare și acțiuni private	110
4.2.6. Acțiuni certe și acțiuni de incerte	111
4.2.7. Acțiuni de drept strict și acțiuni de bună-credință	111
4.2.8. Acțiuni prejudiciale	113
4.2.9. Acțiuni arbitrarii	113
§5. Efectele sentinței	116
5.1. Forța juridică a sentinței	117
5.2. Forța executorie a sentinței	118
Secțiunea a 4-a. Procedura extraordinară	123
§1. Context	123
§2. Desfășurarea procesului	123
2.1. Competența	124
2.2. Citarea	124
2.3. Derularea propriu-zisă a procesului	125
2.4. Hotărârea judecătorească	125
CAPITOLUL AL III-LEA. PERSOANELE	127
Secțiunea 1. <i>Status Civitatis. Status Libertatis</i>	127
§1. Capacitatea juridică	127
1.1. <i>Capitis deminutio</i> – incapacitatea de drept	128
1.2. Prelungirea personalității defunctului	129
§2. Oamenii liberi	131
2.1. Considerații generale	131
2.2. Cetățenii	132
2.2.1. Moduri de dobândire a cetățeniei romane	132
2.2.2. Drepturile cetățenilor romani	133
2.2.3. Numele cetățeanului roman	134
2.2.4. Moduri de pierdere a cetățeniei romane	135
2.3. Latinii	136
2.4. Peregrinii	137

2.5. Dobândirea cetățeniei de către latini și peregrini	139
2.5.1. Latini	139
2.5.2. Peregrinii	140
2.5.3. Generalizarea cetățeniei romane	140
§3. Slavii	141
3.1. Condiția juridică a sclavilor	141
3.2. Izvoarele (cauzele) sclaviei	144
3.2.1. Nașterea	145
3.2.2. Cauze ulterioare nașterii	145
§4. Dezrobiții	150
4.1. Cadru general	150
4.2. Formele dezrobirii <i>manumissio</i>	152
4.2.1. Formele solemne ale dezrobirii	152
4.2.2. Formele nesolemne ale dezrobirii	154
4.3. Obligațiile dezrobitului față de patron	155
4.3.1. <i>Bona</i>	155
4.3.2. <i>Obsequium</i>	156
4.3.3. <i>Operae</i>	157
4.4. Limitarea dezrobirilor	157
§5. Persoanele cu o condiție juridică mixtă	160
5.1. Oamenii liberi cu o condiție juridică specială	160
5.1.1. <i>Addicti</i>	160
5.1.2. <i>Persoane in mancipio</i>	161
5.1.3. <i>Auctorati</i>	162
5.1.4. <i>Liber homo bona fide serviens</i>	162
5.1.5. <i>Redempti ad hostibus</i>	162
5.2. Colonii – oameni semiliberi	163
<i>Secțiunea a 2-a. Status Familiae</i>	165
§1. Familia romană	165
1.1. Conceptul de familie	165
1.2. Rudenia	166
1.2.1. Agnațiunea (rudenia civilă)	166
1.2.2. Cognațiunea (rudenia de sânge)	167
§2. Puterea părintească (<i>Patria Potestas</i>)	168
§3. Căsătoria	171
3.1. Considerații generale	171
3.2. Căsătoria cu <i>manus</i>	172
3.2.1. Condiții de formă ale încheierii căsătoriei	172
3.2.2. Condiții de fond (de valabilitate) ale căsătoriei	173
3.2.3. Efectele căsătoriei	176

3.3. Căsătoria fără <i>manus</i> _____	177
3.4. Desfacerea căsătoriei _____	178
§4. Legitimarea, adopțiunea și adrogațiunea _____	179
4.1. Legitimarea _____	180
4.2. Adopțiunea _____	183
4.2.1. Noțiune _____	183
4.2.2. Condiții de formă _____	183
4.2.3. Condiții de fond _____	184
4.2.4. Efecte _____	185
4.3. Adrogațiunea _____	185
4.3.1. Condiții de formă _____	186
4.3.2. Condiții de fond _____	187
4.3.3. Efecte _____	188
§5. Emanciparea _____	188
§6. Protecția incapabililor de fapt. Tutela și curatela _____	190
6.1. Incapacitatea de fapt _____	190
6.2. Tutela _____	191
6.2.1. Generalități _____	191
6.2.2. Tipuri de tutelă _____	193
6.2.3. Exercițarea tutelei _____	195
6.2.3.1. Aptitudinea de a fi tutore _____	195
6.2.3.2. Procedee de administrare _____	196
6.2.3.3. Răspunderea tutorelui _____	197
6.3. Curatela _____	198
§7. Persoana juridică _____	200
7.1. Persoana juridică de drept public _____	200
7.2. Persoana juridică de drept privat _____	201
CAPITOLUL AL IV-LEA. BUNURI. DREPTURI REALE _____	203
<i>Secțiunea 1. Despre bunuri</i> _____	203
§1. Noțiuni generale _____	203
§2. Clasificarea bunurilor _____	204
2.1. <i>Res extra patrimonium</i> _____	204
2.2. <i>Res in patrimonio</i> _____	206
2.3. <i>Res corporales</i> și <i>res incorporales</i> _____	207
2.4. <i>Res mobiles</i> și <i>res soli</i> _____	207
2.5. Bunuri fungibile și bunuri nefungibile (<i>genera</i> și <i>species</i>) _____	208
2.6. Fructe și produse _____	209
<i>Secțiunea a 2-a. Despre posesiune</i> _____	210
§1. Noțiune și elemente _____	210

§2. Interdictele posesorii _____	214
2.1. Interdictele <i>retinendae possessionis causa</i> _____	215
2.2. Interdictele <i>recuperandae possessionis causa</i> _____	216
2.3. Interdictele <i>adipiscendae possessionis causa</i> _____	217
Secțiunea a 3-a. Despre proprietate _____	219
§1. Noțiunea dreptului de proprietate _____	219
§2. Limitele dreptului de proprietate _____	220
§3. Dobândirea proprietății _____	222
3.1. Generalități _____	222
3.2. Moduri naturale de dobândire a proprietății _____	223
3.2.1. Tradițiunea _____	223
3.2.2. Ocupațiunea _____	227
3.2.3. Specificațiunea _____	228
3.2.4. Accesiunea _____	229
3.3. Moduri civile de dobândire a proprietății _____	233
3.3.1. Mancipațiunea _____	233
3.3.2. Uzucapiunea _____	235
3.3.3. <i>In iure cessio</i> _____	240
3.3.4. <i>Adiudicatio</i> _____	241
3.3.5. <i>Lex</i> _____	241
§4. Evoluția formelor de proprietate _____	242
4.1. Proprietatea în epoca gentilică (prestatală) _____	242
4.2. Proprietatea în epoca veche _____	243
4.3. Proprietatea în epoca clasică _____	244
Proprietatea provincială și proprietatea peregrină _____	245
4.4. Proprietatea în epoca postclasică _____	246
Secțiunea a 4-a. Despre drepturile reale care poartă asupra lucrului altuia (<i>iura in re aliena</i>) _____	246
§1. Servituțiile _____	246
1.1. Servituțiile prediale _____	247
1.2. Servituțiile personale _____	249
1.2.1. Uzufuctul _____	249
1.2.2. <i>Usus</i> _____	252
1.2.3. <i>Habitatio</i> și <i>Operae</i> _____	252
§2. Emfiteoza _____	252
§3. Superficia _____	253
CAPITOLUL AL V-LEA. SUCCESIUNILE _____	255
Secțiunea 1. Considerații introductive _____	255
Secțiunea a 2-a. Succesiunea testamentară _____	256
§1. Noțiune _____	256

§2. Formele de testament	257
2.1. Formele de testament în epoca veche	257
2.1.1. Testamentul <i>calatis comitiis</i>	257
2.1.2. Testamentul <i>in procinctu</i>	258
2.1.3. Testamentul <i>per aes et libram</i>	259
2.2. Formele de testament în dreptul clasic	261
2.3. Formele de testament în dreptul postclasic	262
2.4. Capacitatea testamentară (<i>testamenti factio</i>)	263
2.4.1. Testamenti factio activa	263
2.4.2. Testamenti factio pasiva	265
§3. Instituirea și substituirea de moștenitori	266
3.1. Instituirea	266
3.2. Substituirea	269
Secțiunea a 3-a. Succesiunea legală (moștenirea ab intestat)	270
§1. Considerații introductive	270
§2. Categoriile de moștenitori legali prevăzute de Legea celor XII Table	271
2.1. <i>Sui heredes</i>	271
2.2. <i>Adgnatus proximus</i>	273
2.3. <i>Gentiles</i>	277
§3. Reformele pretorilor (moștenirea pretoriană)	277
3.1. Reformele pretorilor	277
3.2. Categoriile de moștenitori pretorienii	278
§4. Reformele imperiale	280
4.1. Senatusconsultul Tertullian	280
4.2. Senatusconsultul Orfitian	281
4.3. Reforma împăratului Justinian	282
Secțiunea a 4-a. Succesiunea deferită contra testamentului (dezmoștenirea)	282
§1. Dezmoștenirea	282
§2. Testamentul <i>inoficios</i> și <i>querela inoficiosi testamenti</i>	284
Secțiunea a 5-a. Acceptarea moștenirii	285
§1. Categoriile de moștenitori (din punct de vedere al posibilității de a repudia moștenirea)	285
§2. Condițiile dobândirii moștenirii	287
§3. Formele acceptării	288
§4. Efectele acceptării moștenirii	289
Secțiunea a 6-a. Repudierea succesiunii	292

<i>Secțiunea a 7-a. Acțiunile de apărare a moștenirii</i>	
<i>(sanctiunea moștenirii)</i>	293
§1. Apărarea moștenirii civile	293
§1. Apărarea moștenirii pretoriene	295
<i>Secțiunea a 8-a. Legate și fideicomise</i>	295
§1. Legate	295
§2. Fideicomise	299
CARTEA A II-A. TEORIA OBLIGAȚIILOR	301
PARTEA GENERALĂ	303
CAPITOLUL I. DEFINIȚIA ȘI ELEMENTELE OBLIGAȚIILOR	303
<i>Secțiunea 1. Noțiunea de obligație</i>	303
<i>Secțiunea a 2-a. Elementele obligației</i>	304
§1. Subiectele obligației	304
§2. Obiectul obligației	305
§3. Sanctiunea obligației	306
CAPITOLUL AL II-LEA. CATEGORII DE OBLIGAȚII	307
<i>Secțiunea 1. Categorii de obligații în funcție de izvoare</i>	307
<i>Secțiunea a 2-a. Categorii de obligații în funcție de sancțiune</i>	308
<i>Secțiunea a 3-a. Categorii de obligații în funcție de subiecte</i>	309
CAPITOLUL AL III-LEA. EFECTELE OBLIGAȚIILOR	311
<i>Secțiunea 1. Executarea obligațiilor</i>	311
§1. Cadrul general	311
§2. Nulitatea stipulațiunii pentru altul	311
§3. Nulitatea promisiunii pentru fapta altuia	314
§4. Reprezentarea în contracte (răspunderea civilă contractuală)	315
4.1. Concept. Premise	315
4.2. Acțiunile cu caracter alăturat	317
4.3. Tipuri ale reprezentării	322
4.3.1. Reprezentarea perfectă și reprezentarea imperfectă	322
4.3.2. Reprezentarea activă și reprezentarea pasivă	323
4.3.3. Considerente finale	324
§5. Sistemul noxalității și sistemul acțiunilor noxale (răspunderea civilă delictuală pentru fapta altuia)	324
5.1. Sistemul noxalității	325
5.2. Sistemul acțiunilor noxale	326
5.2.1. Condițiile de intentare a acțiunilor noxale	327

5.2.2. Despre evoluția acțiunilor noxale _____	330
<i>Secțiunea a 2-a. Neexecutarea obligațiilor</i> _____	331
§1. Cauzele de neexecutare a obligațiilor _____	331
1.1. Cazul fortuit _____	332
1.2. Forța majoră _____	332
1.3. Culpă _____	334
1.4. Dolul _____	336
1.5. Mora _____	336
1.6. Custodia _____	337
§2. Limitele răspunderii debitorului. Daune-interese _____	338
CAPITOLUL AL IV-LEA. STINGEREA OBLIGAȚIILOR _____	340
<i>Secțiunea 1. Moduri voluntare de stingere a obligațiilor</i> _____	340
§1. Plata _____	340
§2. Darea în plată _____	343
§3. Novațiunea _____	344
3.1. Novațiunea voluntară _____	344
3.2. Novațiunea necesară _____	346
§4. Compensațiunea _____	347
§5. Remiterea de datorie _____	349
<i>Secțiunea a 2-a. Moduri nevoluntare de stingere a obligațiilor</i> _____	352
§1. Imposibilitatea de executare _____	352
§2. Confuziunea _____	353
§3. Moartea _____	353
§4. Prescripția extinctivă _____	354
§5. <i>Capitis deminutio (minima)</i> _____	355
CAPITOLUL AL V-LEA. TRANSMITEREA (TRANSFERUL) OBLIGAȚIILOR _____	357
<i>Secțiunea 1. Cesiunea de creanță</i> _____	357
<i>Secțiunea a 2-a. Cesiunea de datorie</i> _____	360
CAPITOLUL AL VI-LEA. GARANȚII _____	361
<i>Secțiunea 1. Garanții personale</i> _____	361
§1. Garanțiile personale specifice epocii vechi _____	361
1.1. <i>Sponsio</i> _____	361
1.2. <i>Fidepromissio</i> _____	362
§2. Garanțiile personale în dreptul clasic _____	364
§3. Reformarea garanțiilor personale în dreptul postclasic _____	365
3.1. Beneficiul de cesiune de acțiuni _____	365
3.2. Beneficiul de diviziune _____	365
3.3. Beneficiul de discuțiune _____	366

§4. Alte forme de garanții (neformale) _____	366
4.1. <i>Receptum argentarii</i> _____	366
4.2. <i>Constitutum debiti alieni</i> _____	366
4.3. <i>Mandatum pecuniae credendae</i> _____	367
Secțiunea a 2-a. <i>Garanții reale</i> _____	367
§1. <i>Fiducia</i> _____	367
§2. <i>Gajul</i> _____	369
§3. <i>Ipoteca</i> _____	369
3.1. <i>Evoluția ipotecii</i> _____	370
3.2. <i>Constituirea ipotecii</i> _____	371
3.3. <i>Trăsăturile ipotecii</i> _____	373
3.4. <i>Stabilirea rangului creditorilor ipotecari</i> _____	376
3.5. <i>Efectele ipotecii</i> _____	376
3.6. <i>Stingerea ipotecii</i> _____	377
PARTEA SPECIALĂ. IZVOARELE OBLIGAȚIILOR _____	378
CAPITOLUL I. DESPRE CONTRACTE _____	378
<i>Secțiunea 1. Noțiune</i> _____	378
<i>Secțiunea a 2-a. Elementele contractelor</i> _____	379
§1. <i>Elementele esențiale ale contractelor</i> _____	379
1.1. <i>Obiectul</i> _____	379
1.2. <i>Capacitatea</i> _____	380
1.3. <i>Consimțământul</i> _____	381
1.3.1. <i>Violența fizică (vis)</i> _____	381
1.3.2. <i>Neseriozitatea</i> _____	381
1.3.3. <i>Eroarea</i> _____	382
1.3.4. <i>Teama (metus)</i> _____	383
1.3.5. <i>Dolus</i> _____	384
§2. <i>Elementele accidentale ale contractelor</i> _____	384
2.1. <i>Termenul</i> _____	385
2.1.1. <i>Termenul suspensiv</i> _____	385
2.1.2. <i>Termenul extinctiv</i> _____	388
2.2. <i>Condiția</i> _____	389
<i>Secțiunea a 3-a. Clasificarea contractelor</i> _____	389
<i>Secțiunea a 4-a. Contracte solemne</i> _____	391
§1. <i>Sponsio religiosa</i> _____	392
§2. <i>Iusiurandum liberti</i> _____	392
§3. <i>Sponsio laica</i> _____	393
§4. <i>Stipulațiunea (contractul verbal)</i> _____	393
4.1. <i>Caracterele stipulațiunii</i> _____	394

§5. <i>Dotis dictio</i> _____	396
§6. <i>Nexum</i> _____	396
6.1. Context _____	397
6.2. Încheierea contractului _____	397
6.3. Evoluție _____	398
6.4. Abolirea contractului nexum _____	398
§7. Contractul literal (<i>litteris</i>) _____	399
Secțiunea a 5-a. Contracte reale _____	400
§1. <i>Mutuum</i> (împrumutul de consumațiune) _____	401
§2. <i>Fiducia</i> _____	402
§3. <i>Gajul</i> _____	403
§4. <i>Comodatul</i> _____	404
§5. <i>Depozitul</i> _____	406
Secțiunea a 6-a. Contracte consensuale _____	408
§1. <i>Vânzarea (emptor venditio)</i> _____	408
1.1. Elementele vânzării _____	409
1.1.1. Consimțământul _____	409
1.1.2. Obiectul/marfa (<i>merx</i>) _____	410
1.1.3. Prețul (<i>pretium</i>) _____	412
1.2. Efectele vânzării _____	413
1.2.1. Obligațiile vânzătorului _____	413
1.2.2. Obligațiile cumpărătorului _____	418
§2. <i>Locațiunea (locatio conductio)</i> _____	418
2.1. <i>Locatio rei</i> _____	419
2.1.1. Elementele locațiunii unui lucru _____	419
2.1.2. Efectele produse de <i>locatio rei</i> _____	420
2.1.3. Stingerea locațiunii unui lucru _____	421
2.2. <i>Locatio operarum</i> _____	421
2.3. <i>Locatio operis faciendi</i> _____	423
2.4. Anexă/precizări terminologice _____	423
§3. <i>Societatea</i> _____	424
3.1. Formele societății _____	424
3.2. Elementele contractului de societate _____	426
3.3. Efectele contractului de societate _____	427
3.4. Stingerea societății _____	427
§4. <i>Mandatul</i> _____	428
4.1. Elementele contractului de mandat _____	429
4.2. Efectele contractului de mandat/obligațiile părților _____	430
4.3. Stingerea contractului de mandat _____	430
Secțiunea a 7-a. Contracte nenumite _____	430

CAPITOLUL AL II-LEA. PACTE	433
<i>Secțiunea 1. Pactele pretoriene (pacta praetoria)</i>	433
§1. <i>Recepta</i>	434
§2. <i>Pactul de jurământ (iusiurandum voluntarium)</i>	434
§3. <i>Pactul de constitut</i>	435
<i>Secțiunea a 2-a. Pactele alăturate (pacta adiecta)</i>	435
<i>Secțiunea a 3-a. Pactele legitime (pacta legitima)</i>	435
§1. <i>Donația</i>	436
1.1. <i>Caracterele donației</i>	436
1.2. <i>Felurile donației</i>	437
1.2.1. <i>Donația inter vivos</i>	437
1.2.2. <i>Donația mortis causa</i>	442
§2. <i>Compromisul</i>	442
CAPITOLUL AL III-LEA. QUASICONTRACTE	444
<i>Secțiunea 1. Gestiunea de afaceri (negotiorum gestio)</i>	444
<i>Secțiunea a 2-a. Plata lucrului nedatorat</i>	446
<i>Secțiunea a 3-a. Gestiunea tutorelui pentru copil</i>	447
<i>Secțiunea a 4-a. Acceptarea unei succesiuni</i>	449
<i>Secțiunea a 5-a. Indiviziunea</i>	450
CAPITOLUL AL IV-LEA. DELICTE	451
<i>Secțiunea 1. Câteva considerații despre delictes</i>	451
<i>Secțiunea a 2-a. Delictes private vechi</i>	452
§1. <i>Furtul</i>	452
1.1. <i>În dreptul vechi</i>	452
1.1.1. <i>Furtum manifestum</i>	452
1.1.2. <i>Furtum nec manifestum</i>	453
1.2. <i>În dreptul clasic</i>	453
§2. <i>Iniuria</i>	454
2.1. <i>Iniuria în epoca veche</i>	454
2.2. <i>Iniuria în dreptul clasic și postclasic</i>	454
§3. <i>Damnum iniuria datum (paguba cauzată pe nedrept)</i>	455
<i>Secțiunea a 3-a. Delictes private noi</i>	457
§1. <i>Rapina (tâlhăria)</i>	457
§2. <i>Metus și dolus</i>	458
§3. <i>Fraus creditorum (frauda creditorilor)</i>	459
CAPITOLUL AL V-LEA. QUASIDELICTE	461
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	463

**CARTEA I. INTRODUCERE
ÎN STUDIUL DREPTULUI
PRIVAT ROMAN**

CAPITOLUL I. IZVOARELE DREPTULUI ROMAN^[1]

Secțiunea 1. Obiceiul

Cel dintâi izvor de drept cunoscut de romani (și singurul, până la elaborarea Legii celor XII Table), care îi atribuiau denumiri precum *consuetudo*, *ius non scriptum*, *usus* sau *mos majorum*, a fost obiceiul^[2]. Primele obiceiuri, pe care noi le numim *nejuridice*, erau niște simple reguli de conduită, cunoscute din bătrâni (*inveterata consuetudo*), percepute ca obligatorii doar la nivelul conștiinței că respectarea lor este impusă, ele nefiind sancționate de stat, prin aplicarea repetată în cadrul societății. Era, de altfel, și unicul izvor compatibil realității popoarelor primitive, ale căror cerințe zilnice nu presupuneau niște relații sociale complexe. Respectarea acestor tradiții înrădăcinate în mintea romanilor se făcea benevol întrucât ele ocroteau interesele generale ale membrilor societății și, prin urmare, presiunile unei forțe coercitive nu își aveau rostul. Așadar, elementele care alcătuiau obiceiurile nejuridice erau^[3]:

- *inveterata consuetudo* (obicei străvechi);
- *tenaciter servata* (aplicarea cu stăruință și tenacitate);
- *opinio necessitatis* (credința în obligativitatea sa);
- *tacita conventio populi* (consimțământul tacit, unanim și general pe care se baza *opinio necessitatis*).

Dar de ce se spune că obiceiul poate îndeplini funcții precum cel de creare a dreptului, de interpretare a dreptului sau chiar de abrogare a acestuia? Răspunsul poate fi doar unul: obiceiul nu comportă o nuanță singulară, culorile sale adaptându-se la schimbările constante ale societății. Astfel, importanța acestuia oscilează în funcție de pulsațiile de ordin social, politic, economic, obiceiurile căpătând caracter juridic odată cu fondarea statului roman și cunoscând fluctuații determinate de reorânduirile ulterioare petrecute la nivelul politicii de conducere a statului^[4].

În primă fază, aceste obiceiuri juridice erau cunoscute doar de către pontifi. Pontifii, preoți ai acelor vremuri, erau singurii în măsură a cunoaște și a aplica regulile

^[1] Capitol valorificat în cuprinsul tezei de doctorat (nepublicată) cu titlul „Evoluția izvoarelor dreptului. Rolul noilor factori de configurare în elaborarea și consolidarea dreptului Uniunii Europene”, avându-l drept coordonator științific pe Prof. univ. dr. Nicolae Popa, București, 2015.

^[2] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 45.

^[3] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *Curs de drept roman*, București, 1932, p. 68.

^[4] IUSTINIAN, *Inst.*, 2.1.11.

de conduită, întrucât ele proveneau de la zei. Secretizarea formulilor solemne specifice legisacțiunilor ori a zilelor faste era argumentată de originea divină a orânduirilor juridice, care exprimau voința zeilor, și care, evident, nu se cuvenea a fi interpretată sau chiar modificată de către vulgul profan. În plus, distincția dintre *ius* (norme de drept) și *fas* (norme religioase) încă nu se făcea în epoca foarte veche, astfel, îngemănarea normelor juridice și a celor religioase justificau supremația pontifilor în materia dreptului^[1].

Apoi, concomitent cu consolidarea puterii de stat, obiceiul juridic este detronat de *lege*, care după anul 451 î.Hr., devine principalul izvor de drept.

Într-adevăr, finalul epocii vechi, marcat de înflorirea economiei de schimb, atrage după sine și diminuarea certă a relevanței obiceiului în rândul izvoarelor dreptului. Spunem diminuare, și nu anulare, întrucât, deși locul acestuia fusese ocupat de alte izvoare de drept care să răspundă fidel cerințelor noii societăți, el continuă să fie menționat, până și în epoca clasică, chiar dacă nu pe o poziție fruntașă^[2].

Spre exemplu, Salvius Iulianus, membru al școlii sabiniene, menționează în epoca clasică o anumită funcție abrogatoare a obiceiului. Această idee pare cel puțin bizară; cum ar putea un simplu obicei să înlăture o lege, adică voința legiuitorului exprimată prin vocea poporului adunat în comiții? În fapt, acest fenomen era foarte des întâlnit, existând o legătură directă între prezența obiceiurilor și căderea legilor în desuetudine. Romanii, fiind prin definiție tradiționaliști și conservatori, nu agreau deloc ideea abrogării legilor, iar aici intervenea rolul obiceiurilor care facilitau eliminarea din circuit a dispozițiilor legale anacronice^[3]. Dispozițiile legale care nu mai corespundeau dinamicii sociale nu erau desființate prin alte dispoziții legale, ci pur și simplu nu se mai aplicau, prin căderea lor în desuetudine, adică prin consensul general care, la bază, nu era altceva decât *inveterata consuetudo* (pilon al construcției obiceiurilor)^[4].

Reaparitia obiceiului ca personaj principal pe scena surselor de cunoaștere a dreptului se datorează instaurării politicii imperiale, mai exact, efectelor pe care aceasta le-a produs asupra societății. Într-o lume în care totul era supus descompunerii, de la economie la valori sociale, saturația la care noua organizare statală a împins populația a generat o revenire la valorile și pilonii juridici ai vechilor vremuri, bazați pe economia naturală. Astfel, în încercarea romanilor de a reînvia un sistem în care societatea a cunoscut o evoluție, importanța obiceiului revede dimensiunile de odinioară^[5].

[1] E. MOLCUȚ, *op. cit.*, 2011, p. 37; *Dig.*, 1.2.2.2.

[2] *Dig.*, 1.3.32.1.

[3] GH. CIULEI, *L'équité chez Cicero*, Adolf Hakkert Publishing, Amsterdam, 1972.

[4] R. HUTSCHNEKER, G. IULIU, *op. cit.*, p. 69.

[5] J. ELLUL, *Histoire des Institutions*, Paris, 1955, p. 556.

Secțiunea a 2-a. Legea

§1. Despre legi

1.1. Noțiune

Dintre toate izvoarele dreptului, legii i se recunoaște supremația, întrucât, după cum spuneau romanii, ea reprezintă *ceea ce poporul decide și hotărăște*^[1]. Se observă așadar schimbarea percepției asupra sursei create de norme juridice: ele nu mai emană de la zei, ci de la noua putere, poporul.

Asta nu însemna, însă, că pentru ei cuvântul *lex* avea un singur înțeles. Desigur, nota generală a termenului era aceea a unei convenții, însă, în funcție de participării la această convenție, *lex* comporta două sensuri: atunci când ea se realiza între doi particulari, se considera că îmbracă forma unui **contract**, iar atunci când cei doi participanți erau întruhipați de către magistrat, pe de-o parte, și popor, de altă parte, atunci *lex* definea **legea** ca izvor de drept în adevăratul sens al cuvântului. Convenția dintre magistrat și popor se realiza după o procedură foarte bine stabilită^[2].

1.2. Procedura de adoptare a legilor

Cu scopul evitării intrării în vigoare a unor dispoziții ineficiente din cauza tratării superficiale a procesului legislativ, romanii au creat o procedură care cuprindea mai multe etape, astfel încât adoptarea unei legi să exprime seriozitate și temeinicie. Cei 3 pași esențiali în adoptarea oricărei legi romane pot fi sintetizați în:

- magistratul propune (*rogat*),
- poporul decide/aprobă (*iubet*),
- senatul ratifică^[3].

Primul pas al acestui proces era emiterea unui edict prin care proiectul de lege (*rogatio*) se aducea la cunoștința poporului. Afișarea acestui edict, numită *promulgatio*, presupunea atât expunerea lui într-un loc public, cât și depunerea unei copii a acestuia în *aerarium*^[4]. Observăm rigoarea procedurii încă din faza incipientă, încât această emitere în dublu exemplar era menită a preveni situația în care poporul să fie indus în eroare, exprimându-se asupra unor dispoziții modificate ulterior, în ultimul moment. Odată publicat, proiectul nu mai putea suferi absolut nicio modificare, orice încercare de acest gen putând fi depistată prin compararea

[1] GAIUS, 1.3.: „*lex est quod populus romanus iubet atque constituit*”.

[2] AULUS GELLIUS, *Noctes Atticae*, 10.20., P.K. MARSHALL (ed.), Oxford University Press, 1968.

[3] C.ST. TOMULESCU, *Drept privat...*, p. 29.

[4] P. KRUGER, M. BRISSAUD, *Histoire des sources du droit romain*, Paris, 1894, p. 22.

cu textul original. De altfel, nici măcar poporul, ca parte activă în procesul legiferării, nu avea dreptul de a propune vreo modificare proiectului de lege, de a aduce vreun amendament. Acesta se pronunța numai cu privire la ceea ce deja s-a expus^[1].

Al doilea pas, decizia poporului. Cu privire la consultarea poporului, a cărui voință era exprimată prin legi, trebuie să facem câteva precizări: astfel, romanilor li se acorda un termen de gândire în care să se pronunțe, numit *trinum nundinum* (adică trei săptămâni a câte opt zile, deci un total de 24 de zile), menționându-se în edict și data exactă la care se va vota proiectul^[2]. Vedem cum, prin aceasta, nu se dorea punerea poporului în fața faptului împlinit și, deci, desconsiderarea rolului acestuia în procesul de legiferare.

Acest termen de 24 de zile de gândire a constituit inițial un obicei, fiind consacrat legal abia prin Legea Caecilia Didia (adică abia în anul 98 î.Hr.). Tot prin această lege s-a mai promovat și principiul *ne quid per saturam ferretur*, prin care, din dorința de a ocroti independența procedurii legislative, s-a interzis aducerea în fața poporului, spre consultare și votare, a unui bloc de dispoziții convergente^[3]. Prin acest principiu, având în vedere că poporul nu putea aproba anumite dispoziții din proiect și respinge pe altele, s-au restrâns situațiile în care să se anexeze unor dispoziții vădit favorabile societății, unele care să defavorizeze poporul, dar pe care acesta să fie obligat să le aprobe în vederea adoptării celor dintâi.

Revenind la rolul poporului, precizăm că deși votarea proiectului de lege revenea Adunărilor Poporului, *deci comitiilor*, cele trei săptămâni de dezbateri îi priveau pe toți cetățenii, strânși în adunări ad-hoc, numite *contiones*, diferite de cele dintâi. Aceste întâlniri preliminare constau în reunirea sub același acoperiș atât a simplilor cetățeni, cât și a magistraților, în vederea analizării tuturor aspectelor supuse dezbaterilor prin proiectul de lege.

În ziua votului, se recitea proiectul, după care poporul, adunat în *comitii*, i se punea întrebarea: „*vilitis jubeatis Quirites?*” (voiți să decideți, cetățeni?), la care puteau exista doar două răspunsuri: *uti rogas* sau *antiquo*, adică aprobăm rogațiunea, respectiv să se rămână la organizarea anterioară a instituției supuse dezbaterii, conform cu *mos majorum*^[4]. Dacă la început, exprimarea votului se făcea pe cale verbală, ulterior, prin Legea Papiria, se recurge la votul scris și secret.

Deși pentru romani exprimarea publică a votului era motiv de mare cinste și onoare, s-a recurs la votul secret spre protejarea votanților în fața presiunilor politice.

[1] *Inst.*, 1.2.4.

[2] I.C. CĂTUNEANU, *op. cit.*, p. 63.

[3] C. STOICESCU, *op. cit.*, p. 46.

[4] TITUS LIVIUS, *Ad urbe condita*, 3.31.

Principală trăsătură a formei republicane de guvernare – suveranitatea poporului – se reflectă și în această etapă a procesului legislativ. Mai exact, dacă poporul respingea proiectul de lege (prin pronunțarea cuvântului *antiquo*), nu exista posibilitatea ca acesta să fie ratificat de către Senat și să intre în vigoare împotriva voinței societății. Spre ratificare erau trimise doar proiectele de lege aprobate de către cetățeni prin vot.

Ultimul pas, ratificarea senatului. Aprobarea făcută de popor nu însemna și finalul procedurii de adoptare a legii, ultimul pas fiind ratificarea senatului. Cu acest prilej, senatorii verificau atât respectarea procedurii din fazele anterioare, cât și posibilitatea ca proiectul să se opună intereselor clasei dominante. Desigur, analiza conformării dispozițiilor proiectului cu interesele proprietarilor de sclavi era una pur formală, întrucât magistratul care propunea edictul făcea parte din aceeași clasă socială, prin urmare fiind exclusă varianta în care acesta să depună un proiect prin care să lezeze propriile-i interese.

Odată votată și ratificată de senat, legea devenea obligatorie și executabilă, fie de la un anumit termen, prevăzut în cuprinsul ei, fie din clipa în care procedura s-a încheiat. Respectându-se cutuma, după îndeplinirea tuturor formalităților, legea se afișa în mai multe exemplare, sub numele magistratului care o propusese, devenind accesibilă tuturor spre consultare^[1].

1.3. Structura legii

Toate legile romane se constituiau din 3 părți distincte:

- *praescriptio*,
- *rogatio*,
- *sanctio*^[2].

Praescriptio. Prima parte cuprindea numele autorului proiectului de lege, adică a magistratului, apoi locul și ziua în care aceasta s-a votat, precum și ordinea prezentării comitiilor la vot. Așadar, în *praescriptio* se regăseau toate informațiile cu privire la identificarea legii.

În ceea ce privește numele legilor, în timp, romanii atribuiau termenul de *lex* tuturor deciziilor luate în adunările poporului, nemaifăcând distincție între adunările votante, astfel fiind incluse în categoria legilor chiar și plebiscitele date în *concilium*^[3]. Mai exact, s-a ajuns la a nu se mai diferenția nici măcar terminologic plebiscitele de restul deciziilor, fiind toate numite, generic, legi.

[1] VL. HANGA, *Cetatea celor șapte coline, op. cit.*, p. 182.

[2] P.F. GIRARD, *Textes de droit romain*, Librairie Arthur Rousseau, Paris, 1937, p. 107.

[3] POMPONIU, *Dig.*, 1.2.2.8.